

LAPOK

PÁPA TÖRTÉNETÉBŐL

I. SZÁM

PANNICULUS SER.C. NO. 341.

2012.

Dr. Szalóky Pál

Emlékeim a második világháborúból

E rövid írás összeállítására az emlékeimben ma is elevenen élő második világháborús történések, valamint ezek során a családomat ért megpróbáltatások készítettek. Írásommal szüleim emléke előtt is szeretnék tisztelni.

A Pest megyei Apajpusztán, egy főúri nagybirtokon születtem 1933-ban, ahol apám tisztartó volt. Kunszentmiklóson, a kiskunsági város ősi, Református Gimnáziumában érettségiztem 1952-ben. 1958-ban általános orvosi diplomát szereztem a Szegedi Orvostudományi Egyetemen. Ötven éven át dolgoztam az egészségügyben, ebből negyvenet az egri Markhot Ferenc Megyei Kórházban belgyógyászként.

Visszanézve az időben, 1944 októberét írjuk, a front közelségét a lakóhelyünkig hallatszó ágyúörgés jelezte, amikor édesapám elhatározta, hogy az oroszok elől átmenti a családot a dunántúli rokonokhoz. Bár mindannyian sírtunk kétségbeesésünkben, később beláttuk, hogy apánk elhatározása megmentett minket a több hónapos orosz megszállás alatti front-élettől, annak minden veszélyétől. Édesapám jó szervezőképessége, a veszélyes helyzetekben is helyesnek bizonyuló gyors döntései folytán a háborús viszonyok közepette is sikeresen vezette, irányította oda-, majd a következő év tavaszán a visszautunkat is. Édesanyánk gyenge egészségi állapota ellenére is hősiiesen viselte a hosszúra nyúlt menekültele-

tet és a nehéz háborús körülmények között is biztosította a csonka család ellátását.

Édesapám a Veszprém megyei Nemesszalókon született 1901-ben földműves családban. 1925-ben a Pápai Földműves Iskolában, a mai Pápai Gazdasági Szakképző Iskola és Kollégium jogelődjében szerzett diplomát. Kevéssel később pályázat útján elnyerte a Kiskunság felső, nyugati szegélyén elterülő, hétezer holdas bárói nagybirtok tisztartói állását, így került Apajra, a nagybirtok központjába. A gazdaságban elsősorban állattenyésztéssel és gabonatermesztéssel foglalkoztak. Apám – dunántúli létére – hamar megkedvelte az Alföldet. Szakmailag hozzáértő, emberfeletti munkával hamarosan a gazdaság kulcsembere lett.

Apám szülőfalujának, Nemesszalóknak a története az Árpád korba nyúlik vissza. Az Árpád kori települések egyik helye a Somlóalja és Pápa között elterülő vidék. A „vezérek” korába nyúlik vissza Nagyalásny, Vid, Nemesszalók, távolabb Ostffyaszonyfa és még több község története.

Nemesszalók és Pórszalók a honfoglaló Szalók nemzetség ősi birtoka volt. Az Árpádok korában ez a nemzetség Nádorispánt és más, magas rangú főembert adott az országnak. A család Országos Levéltárban őrzött levéltári anyaga gazdag Árpád kori oklevelekben. A honfoglaló nemzetség lezármazottai, akik a Szalóky nevet viselik, ma is élnek ezen a tájon.

A Dunántúlnak, Pannónia földjének, szellemének, hagyományainak szeretete apánk révén öröklődött az utódokra is. A testvérrokonság leszármazottai közül többen is itt alapítottak családot, szeretik ezt a nekünk kedves ősi földet! Számomra is ünnepnek számítanak azok a napok, amikor ezen a tájon időzhetek.

Kisiskolás voltam, amikor tanítónk katonai behívót kapott és bevonult katonának. Kérdésekre, hová ment a tanító úr, apámtól azt a választ kaptam, hogy Erdély visszacsatolása kapcsán kialakult hadi helyzet miatt vonult be. Ekkor találkoztam először ezekkel az előttem addig ismeretlen fogalmakat fedő szavakkal: „behívó”, „bevonult”, „hadi helyzet”. Tanítónk pár hónap múlva hazajött, röviden mesélt katonaeleményeiről és lelkesen tanította nekünk az „Elhangzott a szó, zeng az induló” kezdetű Erdélyi indulót. Fél év múlva a mellettünk húzódó országúton katonák vonultak teherautókon. Azt mondták, a Délvidékre mennek a szerbek ellen. Egy évvel később Oroszországba indultak vasútállomásunkról a katonák, hadi felszerelést, lovakat, szekereket pakolva tehervagonokba.

Magyar utászok pontonhidat fektetnek le a Délvidéken 1941-ben

Jóllehet, még ekkor sem voltam tisztában a szavak jelentésével („mozgósítás”, „had-szintér”, „harcok”), de mivel a háborúval kapcsolatban merültek föl ezek a fogalmak, lassan kialakult bennem egy sokszínű, nem túl vidám kép a háborúról, ami valahol talán már el is kezdődött? Igazolva láttam ezt akkor, amikor kis települé-

sünkről egyik, hónapokkal korábban bevonult fiatalember halálhírét „Hősi halált halt” jelzéssel hozta a posta! A hír mindenkit megdöbbsentett, lesújtott. Fiatal felesége néhány hónapos csecsemővel maradt utána. Ettől kezdve már biztos voltam abban, hogy valahol már folyik a háború, és „nagyon rossz dolog”.

*Családi kép 1942–43 telén.
A szerző a kép bal oldalán*

Mindezek ellenére mindennapjaink a megszokott, nyugodt mederben folytak tovább. 1942 kemény telén meleg ruhákat gyűjtöttünk az orosz fronton harcoló katonák részére. A háború, a keleti hadszíntér eseményeiről az újságokból és a rádióból értesültünk. A beszámolók ekkor még legtöbbször a magyar csapatok sikereiről számoltak be.

1943 januárjában azonban – mint később megtudtuk, jóval a tragédia után – nagy orosz offenzíváról, magyar veszteségekről kaptunk híreket. Csak évek múlva tudatosult bennem, hogy az oroszok doni áttörése során megsemmisült Második Magyar Hadsereg tragédiáját mutatták a jelentések!

1943 őszén Kalocsára kerültem gimnáziumba. Az egyházi iskolában nagy volt a fegyelem, komolyan vették a tanulást. Mint kis „konviktor”, a külvilágtól szinte teljesen el voltam zárva. A karácsonyi szünet után telefonon kaptam a hírt otthonról, hogy apámat behívták katonának. Szerencsére, a kora miatt már nem a frontra, hanem a hegyeshalmi Pályaudvar Parancsnokságra került, ahol őrszolgálatot teljesített. Szabadnapjait összegyűjtve többször is

kapott kimenőt, így gyakran mehetett haza, ami megkönnyítette kényszerű katonáskodását, anyámnak is nagy segítséget jelentett. Gyakran utazott vonattal. Felháborodva mesélte, hogy amíg a német katonák általában tisztjeikkel egy szakaszban utazhattak, ellátásuk is hasonló volt, a magyar tisztek még akkor sem engedték be a tiszti szakaszba a közkatonát, ha a vonat zsúfoltsága miatt az állni kényszerült!

A szerző apósa, aki részt vett a Délvidék visszacsatolásáért vívott harcokban 1941 tavaszán.

Egysége fiatal parancsnokát mellette sebezte halálra egy csetnyik golyó.

Katonaideje egyik élményeként mesélte az esetet, amikor Horthy Miklós kormányzó a német megszállás előtt, 1944. márciusában Hitlerhez utazott, a hegyeshalmi állomáson mozdonycsere miatt várakozó kormányzói különvonat, a *Turán* előtt ő állt őrséget. Izgalmasabb, veszélyes eseménye volt életének, amikor a németek 1944. március 19-én elindították az ország megszállását, kis létszámú, őrszolgálatot teljesítő egységük harcállást foglalt ellenük. Már-már fegyverhasználatra került sor, amikor a magasabb parancsnokságtól azt az utasítást kapták, ne álljanak ellent.

Szomorú, megrázó eseményként emlegette az angolok által lebombázott Győr városának látványát, amit – mint a mentő katonai egység tagja – röviddel a bombázás után látott. Apám Győrben töltötte

tényleges katonaidejét, szerette ezt a várost! Fájó volt látni a füstölgő romokat, égő gyárat, a szétlőtt pályaudvart és a halottakat.

1944. március végén az iskolákban, így Kalocsán is, a teljes tanév elismerésével befejeződött a tanítás. Hazautaztam. A véletlenül múltott, hogy mindjárt a hazautazásom utáni napon nem kerültem bele egy légitámadásba, amely azt a vonatot érte, amelyikre előző nap én is felszálltam! A mozdonyt kilőtték a repülők, a mozdonyvezető meghalt.

Az elsősorban Budapest ellen irányuló légitámadásokkal hozzánk is közel került a háború. Félelemmel teli csodálkozással néztük a naponta fölöttünk Budapest felé húzó, a napfényben csillogó repülők sokaságát. Ádáz légi csatáknak lehettünk szemtanúi, lángolva zuhanó repülőgépeknek, belőlük kiugró ejtőernyősöknek. Éjszakánként a negyven kilométerre fekvő Budapest védelmére felállított légelhárító ágyúk torcolattüzeit, a kísértetiesen világító Sztálinggyertyák fényeit láthattuk. Az újságokból értesültünk arról, hogy a Horthy-ligeti repülőgépgyár, a pályaudvarok, a Soroksári úti Fantó olajfinomító voltak az első célpontok, de a bombák nem kímélték a lakóházakat, a polgári lakosságot sem!

Szinte megszoktuk a rádió „légiveszély Bácska – Baja – Földvár” és a német „krokodil grosse” berepülésre figyelmeztető jelzéseit. Szerencsénkre, bomba még a közelünkbe sem hullott! Egyedül a repülőkről ledobott, kiürült fém benzintartályok süvítő hangjához kellett hozzászoknunk, ami azonban csak akkor jelentett veszélyt, ha emberre hullott, de ilyenről nem hallottunk.

Ezentúl is egyre több, kézzelfoghatóbb jelét láttuk, éreztük, mi is a háborúnak. Mi, gyerekek, gyakran jártunk „vonatot nézni” a közelünkben lévő vasútállomásra. Érdeklődéssel szemléltük a déli határ felé igyekvő, új harci járműveket (tankok, páncélozott járművek), fiatal katonákat szállító német tehervonatokat. Gyakran láttunk ellenkező irányba tartó hosszú, személykocsiból álló német „kórházvonatokat”; tetejükön, oldalukon hatalmas vöröskereszttel.

Az egyre romló közellátás – több alapvető élelmiszerre bevezették a jegyrendszert – a városi lakosságot érintette érzékenyen. Anyámmal Budapesten járva figyeltem fel a kabátjukon sárga csillagot viselő emberekre. Zsidók – felelte kérdésemre szánakozóan anyám. Lakhelyünkön nem éltek zsidók, addig nem hallottam a zsidókérdésről, későbbiekben még sokáig nem találkoztam vele.

Szeptemberben elkezdődött az iskolaév, újra bevonultam Kalocsára. A nyár folyamán iskolánk egy részét hadikórháznak rendezték be, így az udvaron gyakran találkoztunk sebesülésükből lábadozó, frontot megjárt magyar katonákkal. Elbeszélgetve velük, sokat hallottunk a front, a harctér szörnyűségeiről. Itt is utolért bennünket a légiriadó, sokszor délelőttököt ültünk miatta az iskola légoltalmi pincének kinevezett pincéjében.

A front közelsége miatt október elején befejeződött a tanítás. Búcsúzásakor feltűnt, hogy egy csoport diáktársunk nem hazamegy, több paptanárunk kíséretében nem az állomásra jön velünk, hanem valahová máshová távozik. Egyházi intézmény ellenére több budapesti zsidó fiú is tanult az intézetben és őket egy biztos, zsidókat mentő helyre vitték.

Az úton hazafelé – visszatérve a polgári életbe – egyre több jelét láttuk, hogy közeledik a front. Az országutak tele voltak a polgári menekültek és a visszavonuló katonaság szekereivel, gyalogos menetoszlopaival. A mellettünk húzódó vasúti vonalat szinte naponta támadták az orosz repülő, a raták, az árokásó gép futóárkot készített a kertünk mellett.

Egy napfényes vasárnap délelőtt, amikor a déli órákban hallgattuk a rádiót, Horthy Miklós kormányzó beszélt. A beszéd után apám valami Szálasi nevet emlegetett! Gyerekfejjel akkor az egészről semmit sem értettem.

Október végén, amikor már hozzánk is elhallatszott a front ágyúinak dörgése, édesapánk közölte a velünk, hogy amíg a front átvonul lakóhelyünkön, átköltözteti a családot a Dunántúlra, apjához, a szalóki

rokonokhoz. Ezzel próbált megkímélni minket az orosz megszállás és az elhúzódó front életveszélyeitől. A Duna megállítja az orosz előnyomulást, itt sokáig, akár több hónapig is állhat majd a front! Elhatározása nagyon rosszul érintett bennünket. Mindannyian sírtunk: nem megyünk, könnyörögtünk, hogy tegyen le szándékáról. Ő azonban hajthatatlan maradt.

A legszükségesebb holmikat – ruhánemű, pár napi hideg élelem – két lovas kocsira rakodva, október végén elindultunk Nemesszalókra. Jómagam tizenegy, a húgom kilenc, öcsém hét éves volt. Velünk jött apám hivatali főnökének tizenhét éves lánya, Nica is. Kocsijaink egyike nagyobb rakterületű, úgynevezett stráfkocsi volt, emelt ponyvatetővel, ezen utazott a család többsége, míg a másik egyszerű parasztszekér, minden fedél nélkül. Ezen én utaztam a kocsissal.

Kiskunlacháza, Ráckeve érintésével a kora délelőtti órákban Lórév nevű falunál értünk a Dunához, ahol az átkelést kompszolgáltatta. A kompot a korábbi kezelőszemélyzet helyett most német katonák működtették, alaposan megszürték az átkelni szándékozókat. Szerencsénkre a vendéglány – amellet, hogy szemrevaló teremtés volt – nagyon jól beszélt németül. Így sikerült meglágyítania a kamerádok szívét, és a folyó felett éppen felderítő repülést végző orosz raták díszkíséretében sikeresen átkeltünk a Dunán. Már a Dunántúlon voltunk, mikor Adonynál újra szárazföldre léptünk.

Utunk első izgalmi után hűvös, de napsütötte időben szekereztünk tovább, hamar feledve az átélt nehézségeket. Estére a Velencei-tóhoz értünk. Kisvelence faluban töltöttük az első éjszakát, elfogadható körülmények között.

Második nap délelőtt értünk Székesfehérvárra, innen a grazi főúton haladtunk tovább, hamarosan elértük a Bakonyt. A meredek kapaszkodókkal, majd hosszú lejtőkkel tarkított hegyvidéki út komoly próbára tette az alföldi utakhoz szokott kocsisainkat, lovainkat. Az emelkedőkön szenvedtek a lovaink, a lejtőkön, pedig kocsisainknak kellett nagyon odafigyelni a

szekerek primitív fékezési lehetőségei miatt. A lejtő elején láncsal kellett megkötni a kocsit egyik hátsó kerekét! Ilyenkor – mint legmozgékonyabb ember – én ugrottam megkötni a kereket, a lejtő alján pedig kioldozni a láncot.

Utunk második napjának délutánján elromlott az addig napsütéses idő, szakadó esőben értünk Várpalotára. A település zsúfolva volt katonákkal és menekültekkel, így az éjszakát az egyik fogadó udvarán, szekereinken töltöttük. Reggel fázósan, gémberedett tagokkal ébredtünk, és barátságosan, esős, ködös időben utaztunk tovább. Másfél óra múlva értünk Veszprémbe, megállás nélkül hajtottunk át a szép városon. A kifelé vezető meredek úton lovaink alaposan megizzadtak, akkor még nem állt a völgyhíd.

Noha vándorlásunk jórészt főútvonalon történt és gyakran találkoztunk nyugatra igyekvő magyar, keletre tartó magyar és német katonai oszlopokkal, nyugat felé szekerező, hozzánk hasonló polgári menekültekkel, esetleges ellenséges légi tevékenység nem zavarta utunkat. Hamarosan elértük Ajkarendeket, ahol letértünk a főútról és az apám által már jól ismert Bakonyalja útjain haladtunk tovább.

Estére Noszlopra értünk, ahol a bíró – akihez éjszakai szálláslehetőség ügyében fordultunk – jól ismerte Lőrinc nagyapámat, aki hosszú ideig volt bíró Szalókon. Így Noszlopon megfelelő körülmények között töltöttük az éjszakát. A délelőtti órákban megérkeztünk Szalókra. Itt a jó testvér segítőkész szeretetével fogadtak bennünket.

Lepakoltunk szekereinkről és nekiláttunk a részünkre kijelölt, körülbelül huszonnöt négyzetméteres szoba kitakarításához, berendezéséhez, hogy alkalmas legyen öt személy elhelyezésére, ha nem is túl kényelmesen. Sajnáltuk befogadóinkat, hogy a számukra is szűkös lakásukat mostantól meg kell osztaniuk velünk. Ők azonban soha nem éreztették, hogy terhükre vagyunk, segítettek, vigasztaltak minket.

Apánk a megérkezésünk utáni harmadik napon a kocsikkal visszatért Apajra, hogy otthon hagyott értékeinket, lakásun-

kat megőrizze. Távozásával, jóllehet befogadóink mindenben megértőek, segítőkészek voltak, nagyon magunkra hagyottaknak éreztük magunkat. Fokozták ezt lakásviszonyaink, a háborús körülmények okozta közellátási problémák Egyes alapvető élelmiszerek beszerzésének nehézségei, apánk ismeretlen sorsa iránti aggodalmunk. A minket befogadó család öttagú volt: a hetvenéves Lőrinc nagyapa, a fia, Józsi nagybátyám a feleségével, Sára nénémmel és a két kiskorú gyerek, Ottó és Marika. Ottó hét, Marika ötéves volt.

Az új helyzetet mi, gyerekek viseltük legkönnyebben. A rokon gyerekekkel, Marikával és Ottóval hamar összebarátkoztunk. Az utcán, játék közben ők ismertettek meg minket a szalókiakkal. Amíg jó idő járta, az utcán voltunk, ismerkedtünk, fociztunk. Így találkoztam a Szalóky unokatestvérekkel, Lacival és Tomival. Egyidősek voltunk, ők is gimnazisták, Laci Pápara, Tomi Sümegre járt. Velük elsősorban az iskoláról, a bizonytalan ideig tartó kényszerűsünetről beszélgettünk. Mindennapos játszótársunk volt „Jegyzőgabi”, akivel a háborúról, annak kimeneteléről tárgyaltunk „nagy hozzáértéssel”. Gabi nagy szakértője volt ennek a kérdésnek – ahogyan azt a 8–11 éves gyerekek képzelték. Mindennapos játszótársak voltak a Döbrente gyerekek és természetesen még sokan mások, akiknek nevére már nem emlékszem.

Ott tartózkodásunk fél éve alatt a gyerekeken kívül más ismeretségeket is kötöttünk. Hamar megismertük szomszédainkat, akik kedves, barátságos emberek voltak. Előttünk Lőkék, mögöttünk Góthék laktak, kertünk végében a másik Lőkék, kiknek udvarán jártunk át, ha a Pórszalókra vivő utunkat le akartuk rövidíteni. Különösen jó barátunk lett Góth Kari bácsi, aki frontot megjárt ember lévén valamit beszélt és értett is oroszul. Amikor az oroszok bejöttek, ellátott minket jó tanácsokkal az orosz katonákat illetően, ha kellett, tolmácsolt is. Mindhárom családnál otthonosan mozogtunk. Mivel hozzánk hasonló korú gyerek egyik családnál sem volt, megszerettek minket, a Gábor gyermekeit.

Új lakóhelyünk Nemesszalók, a vele csaknem egybeépült Pórszalókkal együtt is kis lélekszámú község volt. Vasúttal a négy kilométerre lévő vinári állomáson át volt kapcsolata. A falut délkeleten a hatalmas kiterjedésű Hercegerdő határolta, északon az akkor még szabályozatlanul folydogáló Hajagos patak. Lakói túlnyomórészt kis és középbirtokos földművesek voltak. Mindegyik keresztény felekezet templommal bírt a faluban, a katolikusok, a reformátusok és az evangélikusok is. A jelentős létszámú zsidó hitközség is épített magának imaházat.

Nagybátyám földműveléssel foglalkozott. Odaérkezésünk után még sokáig jó idő volt, kijártunk a földekre dolgozni. Jó fizikumú gyerek létemre engem is bevontak a munkába. Amiben tudtam, szívesen segítettem, ugyanúgy, mint a háznál, az állatok körüli munkában. Később önálló feladatokat is rám bízta, például kisebb fuvarokat a faluban ökrös fogattal.

A mezőn dolgozva – jó időben – ellátunk a pápai reptőlér légtérébe, láttuk az ejtőernyősök gyakorló ugrásait. Egyik ilyen ugrás során az egyik ugró ernyőjének kötélzete beakadt a gép farokszárnyába, a gép sokáig vonszolta magával a szerencsétlent.

Mint minden dunántúli község, így falunk is tele volt huzamosan ott tartózkodó, vagy egy-két éjszakára beszállásolt katonával. Állandóan falunkban állomásozott a légierő térképészeti egysége, kb. 30 fős tiszti és 60 fős legénységi állománnyal. A repülő tisztek házaknál voltak elszállásolva, többen családjukkal együtt. A legénységi állomány közös szálláson lakott. A tisztek mutatós egyenruhába öltözve sokat adtak a megjelenésükre. Békeidőket idézve mindenkor és mindenhol elegánsan jelentek meg. Ellátásuk sem utalt az ország állapotára. Étkezésüket tiszti étkezde szolgálta értő szakácsokkal, fehérben felszolgáló pincérekkel. A legénység állva étkezett a konyhaként szolgáló ház udvarán. Az egységnek állandó telefonösszeköttetése volt Budapesttel, minden ház, ahol tiszt lakott, telefonvonalat kapott.

Tekintettel arra, hogy a Magyar Légierő ekkorra már romokban hevert, a térképészek nem végeztek effektív munkát. Ennek ellenére magukkal menekítették műszereiket, a munkájukhoz szükséges teljes felszerelést, fotóanyagot, és több, hatalmas műhelykocsit.

Jellemző az is, hogy mennyire gondoskodtak az egység embereiről, minden vasárnap délután a pápai tisztasági fürdőbe szállították az állományt!

A másik, állandóan községünkben tartózkodó alakulat a német volt. A harmincfőnyi, jórészt idős műszaki emberekből álló egység a javítóműhelyekben dolgozott tiszthelyettesek irányításával.

Gyakran szállásoltak be hozzánk is egy-két éjszakára magyar katonákat, annak ellenére, hogy mi is szűkösen laktunk. Mivel a házból szabad hely nem volt, gyakran a hideg pajtában, vagy az istálló szénatartójában töltötték az éjszakát. Számtalanszor voltam szemtanúja, hogy a fagyos téli reggeleken az udvari kút itatóvályújánál tisztálkodtak, borotválkoztak. Étkezésüket a már korábban kiadott, hátizsákjukban hordott „menázsiból” oldották meg.

A németek gépkocsikkal vonultak, gyalog masírozó német katonát egyszer sem láttam. Uniformisuk tiszta, rendezett volt, a háború utolsó hónapjaiban is adtak megjelenésükre, mintha nem is vesztéként hagynák el egy elvesztett háború színterét!

Mint egy érdeklődő gyerek – amennyiben éppen nem volt más dolgom – nagyon sokat voltam a katonák között. Ha meghallottam, hogy új katonai járművek érkeztek a falu előttünk lévő központi tere, érdeklődéssel rohantam megnézni azt. A katonák, különösen a németek, szerették a gyerekeket, fel- és beengedtek hatalmas járműveikbe, megmutatták harci felszerelésük egyszerűbb darabjait. Órákat töltöttem a javítóműhelyben is, ahol már ismerősként fogadtak az ott dolgozó katonák.

Egy idő után megismertük a faluban élő többi rokont is. Itt élt apám legidősebb nővére, Borbála néném és idősebb bátyja, Miklós a családjával. Kedves emberek voltak. Borbála nénihez lelki vigaszért

mentünk, különösen anyánkat nyugtatta, vigasztalta: „Ne félj Kató, visszajön Gábor, ért az oroszok nyelvén is, nem eshet baja”.

A Dunántúlyra zsugorodott ország kormánya, Szálasi „nemzetvezető” irányításával ontotta a megtorló, és a végső győzelemig való kitartás érdekében hozott rendeleteket. Ezek a már alig-alig működő közigazgatás különböző csatornáin jutottak el a lakossághoz, falunkban dobolás útján.

Falunkat nem érte bombatámadás. A mindennapi élet – eltekintve attól, hogy tele voltunk átvonuló, szállást kereső katonákkal – viszonylagos nyugalomban telt. Nagyon rossz volt és egyre romlott a közellátás. Szerencsére a falu, mint előtte is általában, önellátásra rendezkedett be. Hús volt a sertésvágásokból, a kenyeret továbbra is megsütötte a pék, tej is volt elégséges.

Az egészségügyi ellátás esetleges volt. A falunak nem volt állandó orvosa, a szomszéd falu orvosa látta el a betegeket. A sürgős eseteket az itt állomásozó magyar és német egységek orvosai látták el. A tüdőgyulladással szövődött szamárköhögésben szenvedő ötéves kis unokahúgunkat is katonaoorvos látta, antibiotikum nem lévén csak tüneti szereket tudott adni, csoda, hogy életben maradt.

Anyánk különben is gyenge idegállapota az állandó izgalmak miatt tovább romlott. Több katonaoorvos is látta, a javasolt gyógyszereket azonban csak Pápán lehetett beszerezni. Mivel más nem volt, engem, a tizenegy éves „nagyfiút” küldtek a városba gyógyszerért. Más közlekedési eszköz nem lévén, katonai gépkocsikkal próbálkoztam. Kora hajnalban kiálltam a falu végére, és próbáltam felkérkedni valamelyik, Pápát is érintő gépkocsira. Ez, általában többszöri próbálkozás után, de sikerült.

A gépkocsiról, szerencsémre, mindig a városközpont közel tettek le. A Nagytemplom lett a tájékozódási pontom. Csodálattal nézelődtem, szépnek találtam a várost emeletes épületeivel, templomaival, üzleteivel, a sok járó-kelő emberrel. Ha nem láttam volna sok katonát, elfeledtem volna a háborút.

Legelőbb gyógyszerár után néztem. Itt megvásároltam anyám gyógyszerét, a vasbort, és tovább nézelődtem a városban. Később unokanővéremet próbáltam felkeresni, aki itt járt tanítóképzőben. Szállásadójánál kerestem, itt találkoztam vele. Elmondta, hogy mivel a tanítás szünetel, ápolónőnek állt be egy német katonai kórházba. Szállásadói ott tartottak ebédre is. Meglepődve néztem körül a szép lakásban, az ebédnél csodálkoztam a nehéz közellátási viszonyok ellenére is sokfogásos, gazdag étkezésen. Békeidőkre emlékeztetett mindaz, amit itt láttam, mintha nem is egy front közeli városban lennénk, ahol bármikor megszólalhatnak a szirénák. Az iskolákban katonai kórházak működnek. Néhány héttel később fogorvoshoz kísértem Pápára a velünk menekült vendéglányt, Nicát. Mindkettőnket meglepett az a békeidőkre emlékeztető nyugalom, rend, színvonalas szakellátás, amit itt tapasztaltunk.

Délután még nézelődtem a városban, amely nagyon tetszett. Szinte otthon éreztem magam, ami valószínűleg az eddig itt szerzett jó benyomások mellett abból is fakadt, hogy amikor ebben a városban járok, mindig eszembe jut apám, aki itt végzte a gazdasági iskolát és sokat megfordult ezeken a helyeken. Majd kiálltam a Fő utcáról a Szalók felé elágazó út elejére és vártam a szerencsém katonai autó formájában, ami felvesz és hazafuvaroz. Sajnos, többször csak a sötét estében jöttek, de minden esetben még aznap hazakerültem. Noha leírva veszélytelennek tűnnek ezek az utak, mindig emlékezni fogok arra az üzemanyag-szállító, sima tetejű tankautóra, ami egyik februári utamon felvett a hátára. Egész úton két magyar katona tartott, hogy a két és fél méter magasból a kerekek alá ne essek. Anyám gyógyszereinek fogytán többször ismételnem kellett a pápai kirándulásokat, de szerencsémre, mindegyiket épségben megúsztam.

Később, visszagondolva ezekre az utazásokra, talán ekkor váltam tizenegy éves korom ellenére kicsit felnőtté. A tudat, hogy a felnőttek elengednek egy addig ismeretlen, talán nem is veszélytelen útra, komoly

feladatot bíznak rám, növelte önbizalmam, felelősségérzetem. Minden találékonyságom, leleményességem latba vetve próbáltam megfelelni a rám bízott feladatnak. Pár héttel később, amikor a vendég-lánnyal kerékpáron indultunk a celldömölki bankba egy nagyobb pénzüsszeggel, szintén engem jelöltek kísérőnek a 15 kilométeres, visszavonuló katonaszlopokkal, menekültek szekereivel teli útra, amit később, az oroszok bejövetele előtt két héttel megismételtünk!

Úgy gondolom, abban a veszélyekkel teli, háborús időkben minden átértékelődött. Hozzá tartozóim tudták, hogy az emberek jobban odafigyelnek, törődnek, vigyáznak egymásra.

December elején szívet facsaró, szomorú élményben volt része a falunak. Szálasiék katonának vitték az 1930-as korosztályt. A 14 éves gyerek-emberkéek szakadó esőben, tanítójuk kíséretében sírva vonultak Celldömölkre. Itt hivatalosan is, minden különösebb vizsgálat nélkül katonának nyilvánították őket és most már katonaként vonultak tovább.

A Nyugat-Dunántúl nagyobb városait, Győrt, Szombathelyt, Pápát ismételten érték légicsapások. Győrt áprilisban bombázták tönkre, a szombathelyi, szörnyű anyagi károkkal és nagyszámú emberáldozattal járó bombázás robbanásait jól hallottuk. Szalókról a pápai Dohánygyár hatalmas füstjét (azt mondták, az égett) és robbanásait figyeltük.

Noha kis falunkat nem érte repülőtémadás, ettől való félelmünket táplálta, hogy naponta fölöttünk húztak a német városok lerombolására igyekvő repülőket. Falunkat délkelet felől hatalmas erdőség határolta, ennek ellenére esetleges partizánakcióról nem hallottunk. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy a velünk menekült vendéglány sógora, aki a tőlünk hét kilométerre fekvő faluban katonáskodott, hetente látogatta sógornőjét, az utat minden alkalommal az erdőn át téve meg. Mi pedig Józsi bátyámmal még januárban is jártunk az erdőre tűzifáért, messzire bemerészkedve a rengetegbe, soha nem esett bántódásunk!

December közepén kemény hideggel, hóval, megjött az igazi tél. Mivel a háznál én voltam az egyetlen „seprűre fogható ember”, naponta korán ébresztettek és én sepertem a havat az udvaron, az utcai járdán és mindenütt, ahol szükséges volt. Fizetségem frissen fejt tej jó karéj kenyérral, amivel Sári néném kínált meg munka után. Talán soha nem esett olyan jól étel, mint az a fél liter hajnali tej, amit munkám bérében kaptam.

Azért játéknak sem voltunk híján. Befagyott a tőlünk háromszáz méterre lévő, Hajagos táplálta faluvégi tó. Csúszkáltunk, szánkáztunk napestig, befogadva játékainkba a szabad délutánjukat velünk töltő, az önfeledt játéktól talán egy kis időre újra gyerekké váló német katonákat is.

A falu főterén laktunk. A karácsony eljövételére figyelő jegyző előttünk rendezte a falu karácsonyi ünnepségét. Ekkor már hallani lehetett a front félelmetes zajait, az ünnepet rettegéssé rontotta az ágyúdörgés.

Szomorú és nagyon szegényes karácsony volt ez családunknak is. Apánkról továbbra sem tudtunk semmit, a német és a nyilas propaganda hallatán a teljes kétségbeesés uralkodott el rajtunk. Így éltünk hát kétségbeesve, bizalmat veszelve Pannóniában 1944 karácsonyán. Tovább romlott az általános hadi helyzet is. A hetente Budaörsre járó repülősoktól hallottuk a szomorú hírt, hogy Budapestet körülzárták az oroszok. Kétségünk sem volt afelől, hogy hamarosan ideérnek.

Menekült életünk egyik derűsebb, vigasztalóbb epizódja volt – lehetséges ilyesmi? –, amikor Borbála nénénk katona fia, Pali meglátogatott bennünket. Pihenten, vadonatúj uniformisban jött. Mesélte, hogy a német és a magyar hadsereg síversenyén indult, mint versenyző, és mivel nagyon jó eredményt ért el, egy heti eltávozást kapott, jöhetett haza. Csodálkoztunk, hogy egy vesztes háború utolsó napjaiban ilyesmi is lehetséges?

Falunkban egyre gyakrabban járőröztek karjukon nyilaskeresztes karszalagot, nyakukban géppisztolyt viselő fiatalemberek rendfenntartás ürügyén, katonaszöke-

vények után kutatva. A hadi helyzet romlásával, a front közeledtével az utakat ellepték a menekülők szekerei, a visszavonuló magyar és német katonai egységek. Egyre gyakrabban találkoztunk velük éjszakai szállást keresve a faluban is.

A szerző unokabátyja 1944 elején. Egy évvel később ezüstérmet szerzett a magyar és német hadsereg közös sívversenyén Bajorországban. Az egyenruháját díszítő lövész-bojtok kiváló lövészre utalnak.

Az időjárás javulásával elkezdődhetett a tavaszi munka a földeken. Itt dolgozva nem egyszer ijesztettek ránk a bombázó repülőket kísérő vadászgépek. Valószínűleg felderítés céljából egészen alacsonyra ereszkedtek. Ijesztő látványt nyújtott mikor a hatalmas gép fülsiketítő robajjal repülve szinte súrolta a földet. Legszívesebben a föld alá bújtunk volna ijedtünkben.

Noha nem voltam helyi lakos és éppen csak betöltöttem a tizenkettedik életéve-met, köteleztek, hogy leventefoglalkozásokra járjak. A foglalkozások túlnyomórészt alakizásból álltak és készültünk a közlő nemzeti ünnep, március 15. megünneplésére. Oktatónk fiatal, hazafias érzelmű református lelkész volt, így az ünneplés nem a végsőkig való kitartásról szólt, és 48-as dalok is színesítették.

Március második felében elbúcsúztak a faluban állomásozó katonák, majd több család is összepakolt és nyugatra menekült. Kiürültek az addig menekülők oszlopaival teli országutak, március 25-re vihar előtti csend ülte meg a falut. Utolsó német egységként egy SS-ekből álló kisebb különítmény állított be 25-én este hozzánk. Faszénből fejlesztett gázzal meghajtott teherautójukat lesötétítve járátták házunk előtt, amíg a hatalmas szál, fekete mundért, parolijukon halálfejet viselő legények elfogyasztották hátizsákjukból elővett szerény vacsorájukat. Semmit sem kértek, semmit el nem vittek. Valószínűleg a frontot tartó utolsó egység katonái voltak.

Másnap ágyúdörgésre ébredtünk. Az egyik mögöttünk lévő ház tűzfala kapott találatot, szerencsére emberéletben nem esett kár. Kinézve az utcára, ismeretlen egyenruhás, fáradt katonák jártak házról-házra németeket keresve, a civilekkel nem sokat törődve. 1945. március 26-án községünket megszállták az orosz csapatok.

A déli órákban repülők jelentek meg a falu fölött, lötték és bombázni kezdték a falut. Józsi bátyám, Gabi öcsém és én udvarunkról, a konyhaajtó előtt állva figyeltük a repülőket. Döbbenet láttuk, hogy a repülők orosz jelzést viselnek.

Kevéssel később, mintegy megunva a nézelődést, bementünk a házba. Szinte még be sem léptünk az ajtón, amikor hatalmas robbanással két bomba hullott oda, ahol pár perccel korábban még a repülőket szemléltük. Ha ottmaradunk, mindannyian meghalunk. A légitámadás a már falunkban lévő orosz katonák figyelmeztető, világító rakétái ellenére is csak később fejeződött be. Elmúltával – kimerészkedve az utcára – házunktól kb. 200 méterre fiatal orosz katona holttestét találtuk. Noha, mióta eljöttünk otthonról, közelebb kerültem a háborúhoz, de halottat, mint a háború áldozatát még nem láttam. Az eset megviselt. Ez volt az első alkalom, hogy a legszörnyűbb valóságában is szembesülnöm kellett a háborúval. A halottat ideiglenes sírba temettük – felnőttek segítségével – a mellettünk lévő Hangya-üzlet kertjében. A

repülőátamadról hallott friss hírek szerint a faluban több német és orosz katona, valamint polgári áldozat is volt, a Dombon több ház tetőzete is leégett.

A felnőttek döbbsenten tárgyalták, miként fordulhatott elő ez a fatális tévedés, hogy a saját egységeik által már elfoglalt település ellen intézzenek légitámadást? Legvalószínűbbnek az látszott, mivel községünk nem a főcsapás irányában fekszik, így a német védelem sem volt komoly, ezért az előnyomuló oroszok gyorsabban nyerhettek tért, mint azt a magasabb irányító egység parancsnoksága tervezte. Nemesszalókat még a visszavonuló németek kezén lévőnek vélték.

Évtizedekkel később foglalkozhattam újra a háború alatti, több hónapos kényszerlakhelyünk „felszabadulását” kísérő harci cselekményekkel. Nemesszalók előtt az orosz hadseregnek Pápa városát kellett elfoglalnia. Gyermekkori emlékeimen túl a terület elfoglalásának írásos dokumentumait kutattam, amikor kezembe került Huszár János: „A várost meg kell menteni” című munkája. A szerző ebben részletesen leírja Pápa ostromának előkészületeit, valamint ahogy a repülőter parancsnoka, Makray Ferenc százados bátor, de nem veszélytelen utasításai alapján miként hagyták el a védelmet biztosítandó ejtőernyős egységek a kiépített védőállásokat az orosz támadás megindulása előtt pár órával. Így Pápa megmenekült az ostromtól, az orosz csapatok ellenállás nélkül foglalták el a várost és gyorsabban haladtak tovább. Sokat gondolkodtam azon, hogy ez a tény hozzájárulhatott-e a Nemesszalókat ért téves repülőátadáshoz?

A frontcsapatok továbbvonulásával a pihenőben lévő, megszálló csapatok árasztották el a falut. Jöttek gyalogosan, régi típusú, orosz gyártmányú teherautókkal, kisebb, párszemélyes, páncélozott, lövegekkel ellátott harci kocsikkal, tankokkal. Katonáik járták a házakat, minden nekik megtetsző, csillogó, ketyegő, mozdítható kisebb tárgyat elvittek. Elhajtották az igavonó állatokat – tőlünk két fiatal, egy éve

hámba fogott csikót, járomba szoktatott ökörpárt „zabráltak el”.

Esténként részegen a nőket hajkurászták bárisnya, bárisnya kiáltásokkal, többnyire nem is eredménytelenül, annak ellenére, hogy korábban már hallottunk erről a szokásukról, és az asszonyok, lányok bekormozták arcukat, megtévesztő ruhába öltöztek a bajt megelőzendő. Különösen a sötétség beálltával vadultak meg, éjszaka sem hagyták nyugodni a lakosságot. Ezért a mi férfijaink úgy határoztak, hogy éjszakára egy helyre költöztetnek több családot. Így kerültünk mi is egy másik családdal együtt egy tágasabb kamrába, ahol a bejáratnál több férfi örködött éjszakánként. Szerencsére így asszonyaink és leányaink megúszták baj nélkül ezeket az időket.

Mi, gyerekek a napokat a katonák között töltöttük. Az orosz katona nagyon gyermekszerető. Cukrot kaptunk tőlük, felengedtek járműveikre, még egy T-34-es tankba is beülhettem, vezetője „megtanokoztatott”.

Lassan ezek a szinte állandóan randalírozó egységek is továbbmentek. Csak egy kis létszámú egység maradt a faluban, akiket parancsnokuk már jobban kordában tudott tartani. Baj csak akkor lett, ha szesz italhoz jutottak.

Talán két héttel a megszállás után, az egyik délutánon, több száz főnyi fogoly katonát tereltek falunkba géppisztolyos örvök. Az éhségtől, fáradtságtól elgyötört emberek egy éjszakát töltöttek nálunk, azt mondták, a székesfehérvári fogolytáborba kísérik őket. Távlabbi úti céljuk sem volt előttünk kétséges, igazolni láttuk a propagandának, valótlanságnak minősített híreket, amiket az orosz megszállásról korábban hallottunk.

Lassan visszatért a normális élet, ha azt az állapotot egyáltalán normálisnak lehetett nevezni a megbombázott falut porrá égett otthonaival, a megszállóktól megsarcolt lakóival, a föld megműveléséhez szükséges állatok híján. Szerencsénkre minden élelmiszert nem tudtak magukkal vinni, a kibomló tavasz is sokat javított az

emberek hangulatán, reményt adott, hogy talán még nincs veszve minden?

Noha községünkben a tévedésből végrehajtott orosz légitámadástól eltekintve a front átvonulása során harcokra nem került sor, így is sok veszélyes hadianyag – gránát, ágyúlövedék, sérült puska, géppisztoly – maradt szerteszét a falu területén. A hozzá nem értők számára ezek nagy veszélyt jelenthettek.

Mi, gyerekek, ha felfedeztünk ilyen tárgyat, érdeklődve vizsgáltuk, piszkáltuk, szereltük, szétcsavartuk, próbáltuk működésbe hozni! Több tragikus esetre is emlékszem, melyek velem egykorú gyerekekkel történtek.

Az egyik ilyen esetről – szerencsémre, akkor éppen nem voltam a „bandában” – több fiú egy aknát tanulmányozott és az felrobbant! Ketten közülük életükkel fizettek, ketten megúszták végtagcsonkolással.

A másik, megrázó eset egy mindenki által ismert, egyedül élő idős emberrel történt, aki egy hatalmas robbanóerővel bíró orosz tankgránátot talált és az felrobbant a kezében. Haldokolva találtak rá az egyik utcában. Mivel a faluban nem volt orvos, még szörnyű kínjain sem tudtunk enyhíteni.

Mint minden eldobált, ismeretlen hadieszköz iránt érdeklődő gyerek, én sem úsztam meg simán ezt az időszakot. Az egyik napsütötte délután a szalóki dombon csatangoltam, amikor egy csillogó, fényes tárgyra lettem figyelmes, ami előttem hevert a porban. Természetesen felvettem, vizsgálgattam az ismeretlen, furcsa „fém-mütyürt”. Egy, a szerkezetből kilógó fémkarikát meghúzva az nagyot durrant. Ijedtemben eldobtam, tőlem 4–5 méterre esett a földre, ahol egy még nagyobb dörrenéssel felrobbant. A darabokra szakadó szerkezetből szétrepülő fémszilánkok teleszórták a robbanás felé eső bal oldalamat, karomat, lábszáramat apró fémdarabkákkal. A tőlem pár méterre álló asszony, akivel előtte társalogtam, szintén kapott egy-két szilánkot.

A sérülések helyén komoly vérzés indult, ezt látva rémülten szaladtam haza. Otthon anyám és a családom esett kétségbe. Mivel a faluban nem volt orvos, a szü-

lésznőt hívták hozzám, mint egyedüli személyt, aki bizonyos fokú egészségügyi ismeretekkel rendelkezett. Hipermangánnal lefertőtlenítette sebeim, bekötözött. Szerencsére a sebeim nem fertőzöttek el, gyorsan felépültem, több fémszilánkkal gazdagodva, amelyek évekkel később, kisebb gyulladás kíséretében hagytak el.

Később tudtam meg, hogy a kis szerkentyű, amely mellettem robbant fel, egy orosz tankgránát indító gyutacsja volt, és ha az első durranástól megijedve nem dobom el, kezem is rámehetett volna, de más, komoly károsodás is érhetett volna!

Április elején szerencsésen, egészségesen megérkezett édesapánk. Sokat mesélt az elmúlt félévről, amit orosz megszállás alatt, a frontérettel járó veszélyek között töltött. Viszonylag sok ragadt rá az orosz nyelvből, megértették és megértette magát. Nagyon jó, hogy visszament Apajra, megakadályozta, hogy feldúlják, széthordják otthonunkat. Egyéb javainkból, állatainkból is sikerült mentenie. Most már jókedvűen mesélte, hogy egyik jól tejelő, éppen vemhes tehenünket hogyan mentette meg a géppisztolyos „szoldáttól” a gyerekekre hivatkozva, akiknek kell a tej! Egyik oldalról apám, másik oldalról a zabráló katona fogta a tehen szarvát, kétfelé rángatva azt, végül sikerült jobb belátásra bírni a betolakodót, aki nagyot csapott géppisztolyával tehenünk hátára és nagy káromkodások közepette elvonult.

Idevezető útja sem volt eseménytelen. Székesfehérvárnál, ha nem figyelmeztetik jóindulatú emberek, belefut a hatalmas hadifogoly gyűjtőtáborba, ahol a tábor előtt civil férfiakat is el-elkaptak és a foglyok közé soroltak. Másik kalandja, ami nem végződött ilyen szerencsésen, az éppen lábán viselt ünneplő csizmája miatt esett. Az egyik orosz katona, akivel együtt rótt a kilométereket, észrevette a pantallója alól kilátszó elegáns csizma szárát, ami rögtön megtetszett neki. Végül is orosz tudás ide, alkudozás, könyörgés oda, a katona géppisztolyos fenyegetésére apám kénytelen volt az orosz használt, kopott bakancsára cserélni a szép csizmáját.

A faluban lassan visszatért megszokott medrébe az élet. A szép tavaszi idővel megindult a munka a földeken. Nagyban hátráltatta ezt, hogy a zabrálók szinte minden igavonó állatot elvittek. Kényszerűségből mi is az eddig járomhoz nem szokott tehénkéket fogtuk szekér elé és így hordtuk a trágyát Lőrinc öregapámmal. Ő a szekéren, én pedig a teheneket vezetve dolgoztunk.

Miután édesapám kipihente utazása fáradalmait, elkezdte előkészíteni haza utazásunkat. Ehhez kocsit, lovakat kellett szereznie. A faluban ez nem sikerült. Ekkor hallotta valakitől, hogy az oroszok a németek által a háború alatt nyugatra – Ausztriába, Németországba – hurcolt ukránokat összeszedik, Celldömölkre irányítják, itt bevagonírozzák és visszaszállítják Oroszországba. Ezek közül többen lóval, kocsival jönnek ide, amit nem rakhatnak vonatra, elcserélik élelmiszerre. Így tőlük lehetne cserélni élelmiszerért lovat, szekeret.

Ezt hallva, jól felpakolva cserélendő élelmiszerekkel – egész kenyér, sonka, szalonna –, bizva szerencsénkben elindultunk gyalogosan a 15 kilométerre fekvő Celldömölkre. Fáradtan – különösen én – értünk az állomásra. Valóban, a vasútállomás előtti tér teli volt szekereiket, lovaikat élelmiszerre cserélő ukránokkal. Már az első napon sikerült – csere útján – egy nagyon jó lóhoz és parasztszekérhez jutnunk. Vidáman szekereztünk haza szerzeményeinkkel.

Otthon nagy volt az öröm mindezeket látva. Néhány nap múlva újra Cellbe indultunk még egy lovat cserélni, ami újra sikerrel járt. Apám, ismerve az oroszokat, tudta, hogy orosz nyelvű igazolás, „bumaska” nélkül ilyen hosszú útra nem szabad elindulni, mert lépten-nyomon igazoltatják az utazókat kivetkőzött katonák után kutatva. Tudta, hogy csak a faluban állomásozó kisszámú katonaság parancsnokától kaphat egy ilyet. Ismerve őket, hogy szeretik a bort, felajánlotta nekik, hogy elviszi őket a Somlóra. Szereznek bort, ha kap egy igazolást, aminek birtokában az úton nem fogják feltartóztatni, ha igazoltatásra kerül

sor. Szerencsére megkapta a pecsétetes papírt, elvitte a tiszteket a Somlóra, ahol sikerült bort vásárolniuk.

Ezután, különösen mióta lovaink és szekerünk is volt, egyre gyakrabban foglalkoztunk a mielőbbi hazautazás gondolatával. Jóllehet apánk, mintegy hangosan gondolkodva többször hangoztatta, hogy nehéz, veszélyekkel teli és az ide utunknál hosszabb lesz a visszaút.

Aggodalma nem volt alaptalan. A Dunántúlon az alig néhány hete átvonuló front után több területen is meglehetősen kaotikus állapotok uralkodtak. Nem volt közbiztonság, közlekedés. A magányos utazó még találkozhatott olyan orosz katonákkal, akik továbbra is kedvük szerint zabráltak, elvehették lovainkat, szekerünket, kifoszthattak bennünket. Apám Szalókon szerzett orosz „bumaskája” őt ugyan megvédhette volna a fogolytáborból, de másra nem terjedt ki.

Azzal, hogy a vélt, veszélyesnek tartott helyeket elkerüljük, hazautunk lényegesen meghosszabbodott. Székesfehérvárt a fogolytábor miatt – a pár hónapja zajló nagy, észak-balatoni csaták színterét a hátrahagyott veszélyes hadianyagok miatt ajánlatos volt elkerülnünk. Mivel a dunai átkelés helye is bizonytalan volt, lehetségesnek tartottuk, hogy ott is kerülnünk kell majd.

Mindezek ellenére mennünk kell, haza kell jutnunk – határozott apánk! Kopottas szekerünket mesteremberrel nézette át, hogy az esetleges hibáit kijavítsa a hosszú út előtt. Lovaink új patkót kaptak. A legszükségesebbeket, és több napra való hideg élelmet szekerünkre felrakva, eddigi szállásadó rokonainktól köszönettel búcsúzva, április közepén hazaindultunk. A hideg, szeles, kora tavaszi időben hatan szorongtunk a fedetlen szekér tetején.

Pápa felé indultunk, innen Kisbér, Mór voltak utazásunk első két napján az utunkba eső nagyobb települések. Az első éjszakát egy Gic melletti majorságban töltöttük, bár meleg ágyban alhattunk volna, ha a rengeteg poloska hagyott volna aludni bennünket.

Utunkat nem zavarta különösebb esemény, akiktől leginkább tartottunk, oroszokat nem is láttunk. Estére Kisbér érintésével Móra értünk, ahol elfogadható körülmények között töltöttük az éjszakát, végre kipihenhattuk magunkat.

Mórt elhagyva szomorú vidékre értünk. Elértük az alig két hónapja itt tomboló nagy tankcsaták színhelyét. Az utunkba eső két-három település szinte teljes egészében romhalmazzá vált, egyetlen ház sem maradt épségben. Az út mentén tömegével hevert a szétszórta, de még mindig életveszélyes különféle hadieszköz, emiatt szekereinkről leszállni se mertünk. Kevéssel később egy dombra értünk föl, aminek tetejéről a pár hónapja itt tomboló hatalmas tankcsata kiégett, megmerevedett acélmonstrumokkal teliszórta, holdbéli tájhoz hasonló, megdöbbenő, szomorú látványa tárult elénk.

Hogy utunk irányát megtarthassuk és elkerüljük Fehérvárt, szántóföldi csapáson haladtunk a kilőtt tankok között. Félelmetes volt még rágondolni is, hogy mi lehetett itt, mikor a sereg az acélcsordák tüzet okádó monstumaival egymásnak esett!

A szörnyű tankcsata területét hátrahagyva, Lovasberény, Vereb érintésével a főútvonal felé vettünk irányt. Erről Martonvásárnál, Ercsi felé tértünk le. Szép napos, meleg tavaszi időben vidáman szekereztünk, remélve, hogy Ercsinél átkelünk a Dunán, és ha minden jól megy, estére otthon lehetünk. Sajnos Ercsinél nem volt átkelési lehetőség! Erre legközelebb Budapesten lett volna módunk, apám azonban, tartva attól, hogy Pesten gyakran fognak bennünket igazoltatni, annak minden, előre nem látható veszélyével, úgy határozott, hogy inkább lemegyünk Dunapentelére.

Igy délnek, a Duna melletti országúton indultunk tovább. Az út mentén – emlékeztetve az itt több hónapon keresztül folyó kemény harcokra – rengeteg szétdobált, veszélyes hadianyag hevert. Ez elsősorban ránk, gyermekekre hozhatott bajt, akik gyakran a kocsi mellett gyalogoltunk és mindent kíváncsian átvizsgáltunk. Szerencsére épségben megúsztuk.

Az éjszakát viszonylag jó körülmények között, egy Adony melletti majorságban töltöttük. Másnap a koradélutáni órákban értünk Pentelére (mai Dunaújváros) a dunai átkelőhöz. Itt az oroszok pontonhidat vertek – kizárólag katonai használatra. A keskeny, a víz fölött alacsonyan haladó alkalmasosság állati vontatású járművel való átkelésre nagyon veszélyes volt. Apám tisztában volt ezzel is, meg azzal is, hogy úgy kellene átjutnunk, hogy a hidat őrző katonák ne lássanak meg bennünket.

Felértünk a Duna szintje felett magasán húzódó védőgát tetejére. Innen láttuk, hogy a hidat őrző katonák csónakokban, félmeztelenre vetkőzve napoznak, pecáznak, a gát tetején minket még nem vettek észre. Ezt kihasználva apám utasítására leugrottam a kocsiról, láncsal megkötöttem az egyik hátsó kereket, majd vissza a kocsira. Apám a lovak közé csapott ostorával, erre azok vágatában rohantak a hídra. A híd faszerkezetének dübörgésétől megijedve fokozták az iramot és pár perc alatt túl voltunk a Dunán, miközben a szekér tetején mi egymásba kapaszkodva reszkettünk félelmünkben, nehogy szekerünk a folyóban kössön ki. Amíg élek, nem feledem azt a kétségbeeséssel járó félelmet, amit az átkelés alatt átéltem. Alattunk a hatalmas víz, és mi száguldunk a keskeny, korlát nélküli hídon! A túlsó parton a gát magassága eltakart a kiabáló szoldátok elől, végre megkönnyebbült szívvel, vígan szekereztünk a közeli otthon felé.

Késő éjszaka lett, mire hazaértünk, ahol a megszokotthoz viszonyítva számunkra is új élet kezdődött. A „felszabadulással” megszűnt apám állása, néhány hold kapott földön gazdálkodni kezdett. Az orosz katonák kellemetlenkedéseit, zabrálásait még sokáig túrnunk kellett. Pár hónappal hazaérkezésünk után legjobb lovunkat vitték el. Ha a településen kívül magányosan találkoztunk egy csoporttal, biztosan nem úsztuk meg, hogy át ne küttassanak minket és valamit, ami megnyerte tetszésüket, el ne vegyenek. Ismételten el kellett viselnünk a lakásunkba beszállásolt orosz katona atrocitásait és még sorolhat-

nám, de nem teszem, mert szerencsésnek mondhatom családkat, mindannyian túléltek a veszélyekkel teli éveket.

Nemesszalók község 1980-ban állított második világháborús emlékművének képét azért tartottam szükségesnek betenni munkámba, hogy fejet hajtsak a falu mindazon lakói előtt, akik a második világháború idején a frontokon, vagy egyéb körülmények között, de a háború áldozataiként haltak meg.

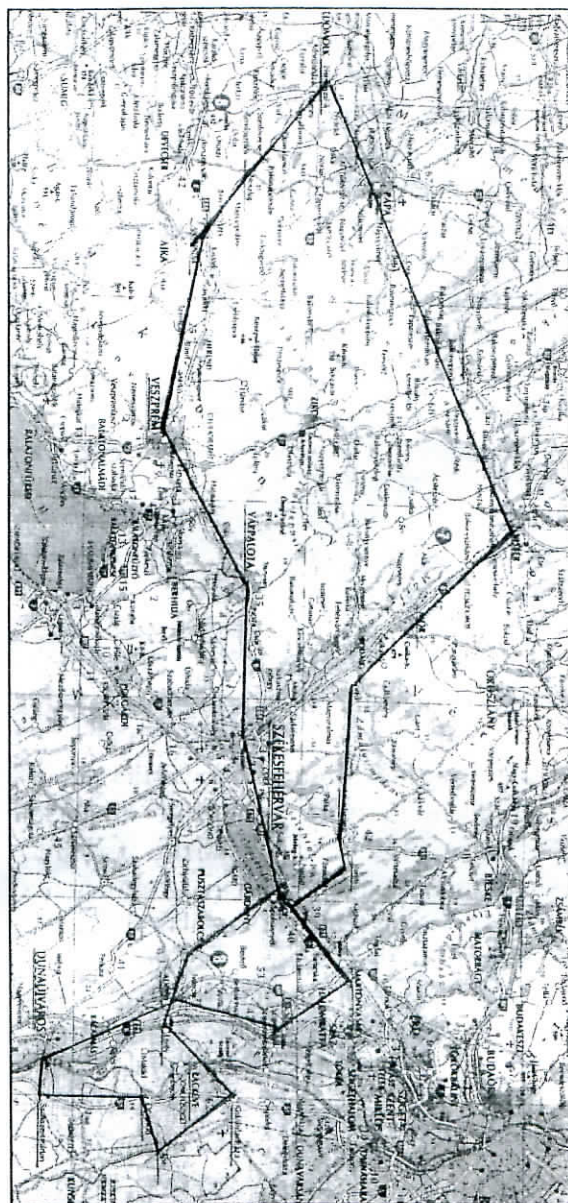
*Második világháborús emlékmű
Nemesszalók főterén az elesett katonák és
a polgári áldozatok névsorával*

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a községnek is, hogy befogadta 1944-ben a családomat, nyugodt körülményeket, meleg családi környezetet biztosított nekünk, miközben elhagyott otthonunk fölött több hónapig tombolt a front annak különösen a polgári lakosságot sújtó minden veszélyével.

Végezetül néhány gondolatot idézek egy, az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar író, történész professzor, John Lukacs: „Isten velem” című könyvéből:

„... Kérem olvasóimat, forduljanak a múlt felé, válogassanak hagyatékából, mérítsenek belőle ihletet. Becsvágy és bírvágy a jövőt vetítik előre, afelé törekszenek. Irigység és élvezet a jelenhez kötődnek. A hála: az mindig a múltból fakad.”

Lektorálta: D. Czirók Viktória

*Menekülési útvonalunk Apajról:
Kiskunlacháza – Ráckeve – Lőrén – Adony
– Velencei tónál Kisvelence – Székesfehérvár –
Várpalota – Veszprém – Ajkarendek
– Noszlop – Nemesszalók*

*Hazatérő útvonalunk Nemesszalókról:
Pápa – Gic – Kisbér – Mór – Lovasberény
– Vereb – Martonvásár – Ercsi – Adony –
Dunapentele (Dunaújváros) – Szalkszentmárton –
Dömösd – Apaj*